

Політичні зміни і політична стабільність

Олена Кіндратець,

кандидат філософських наук,
професор кафедри менеджменту організацій
Запорізької державної інженерної академії

В сучасних умовах проблема політичних змін в Україні набуває особливої гостроти. Не менш важливою є і проблема збереження стабільності. Українським вченим належить пояснити політичні зміни, які відбулися на тринадцятий рік незалежності нашої країни, а також відповісти на запитання, чи сприяють вони становленню сталої, консолідованої демократії.

Проблеми політичних змін і стабільності вивчають, зокрема, такі вчені, як С. Ліпсет, С. Кен-Рюн, С. Торрес, П. Штомпка, В. Ачкасов, С. Володенков, О. Галкін, А. Дегтярьов, В. Ільїн, М. Ільїн, Ю. Левада, І. Лиханова, О. Макаричев, М. Михальченко, В. Сергеев та інші. Відтак запропоновано чимало визначень поняття „політична зміна”. Деякі вчені поняття „політична зміна” розглядають у взаємозв’язку з іншими поняттями – „політична динаміка”, „політичний процес”, „політичний розвиток” і намагаються віднайти дихотомічну пару поняттю „політична зміна”. А. Дегтярьов, наприклад, вважає, що поняття „політична система” і „політичні зміни” виражають „ідеальні типи” таких крайніх станів політичного життя, як сталість політичного порядку і його зміна, що призводить до його розпаду [1]. М. Ільїн же вважає, що цикли відтворення політичної системи цілком природно пов’язані з певними змінами. На його думку, поняття „політичний процес” недосить – необхідно ввести значно ширше поняття, яке б характеризувало зміну не станів, а типів політичної системи, не режиму зміни станів, а способу зміни самого цього режиму. Поняття „політична зміна”, на думку М. Ільїна, якраз і відповідає цим вимогам. Поняття „політичний розвиток” він вважає логічніше використовувати в якості сукупного визначення як політичного процесу, так і політичних змін. М. Ільїн пише, що політичний розвиток здійснюється в двох взаємопов’язаних, але різних планах – процесу і змін. Одна і та ж реальність політики в русі може постати або в масштабі реального часу, який вимірюється добовими, тижневими тощо циклами (процес), або в масштабі історичного часу, який вимірюється циклами повного оновлення

політичних систем, що самовідтворюються (зміна). Політичний процес висвітлює неперервність розвитку, політична зміна – його дискретність [2].

О. Галкін називає дискретність однією з особливостей політичних змін. Соціальні структури міняються стрибками. Це ще більше стосується сфери суспільної свідомості, процеси в якій гальмуються набором стереотипів. Дискретність змін діє на рівновагу особливо руйнівню, бо в такому випадку концентрація зусиль трансформаційного порядку припадає на порівняно обмежений відтинок часу. Це, в свою чергу, призводить до хвилеподібних коливань у стабільності суспільних систем і до певної періодичності кризових ситуацій, в яких вони опиняються. Ще однією особливістю політичних змін О. Галкін вважає їх комплексний характер. Зміни відбуваються не лише у сфері політики, але й у соціальній структурі, в структурі інтересів та їх усвідомленні, у виборі форм реалізації інтересів. Ще однією особливістю змін в суспільних системах є те, що в більшості випадків вони піддаються потужному модифікуючому впливу цілеспрямованої політичної волі. Залежно від того, інтереси якої соціальної групи висловлює ця воля, вона може бути спрямована на гальмування або на стимулювання змін, на дестабілізацію системи чи на її стабілізацію [3]. Вчений відзначає, що нагромадження проблем, обумовлених широкомасштабними і швидкими змінами, які супроводжуються болісними наслідками для значної частини, а то й для більшості населення, вимагають створення умов, за яких суспільна система, не втрачаючи своєї динамічності, зберігала б необхідну міру сталості [4].

Політичні зміни мають свої параметри – осі. Це шкала „радикалізм – поверховість” [5]. Часом дуже важко класифікувати політичні зміни як чисто революційні або чисто реформістські. Це пов'язано з різними мотивами учасників трансформаційних процесів – одні можуть бажати докорінної зміни не тільки політичної системи, але й соціально-економічного устрою, а інші – лише зміни певних аспектів політичного життя. Визначаючи характер процесів, слід звернути увагу на характер політичних змін, їх спрямованість. Звичайно, значно простіше визначити характер політичних змін тоді, коли вже відомі їх результати.

Нині в центрі уваги вчених знову опинилися проблеми революції і реформ. Під соціальною революцією розуміють корінні, глибокі, якісні зміни в розвитку суспільства. Політична революція – це суспільний рух і переворот, що ставлять за мету повалення старого режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади і здійснення докорінних змін політичного життя суспільства.

Політична реформа визначається як перетворення, зміна, переустрій політичного життя суспільства без зміни існуючого ладу [6]. Згідно з марксизмом, причиною соціальної революції є поглиблення конфлікту між зростаючими продуктивними силами суспільства і консервативною

системою виробничих відносин, що проявляється в загостренні соціальних антагонізмів. Політичну революцію марксизм розглядає як перший етап революції соціальної.

Нині важливо визначити методологічні підходи до вивчення політичних змін в Україні. Слід зауважити, що формаційний підхід хоча й лишається досить впливовим, але він, безперечно, має слабкі сторони, які, зокрема, детально описує В. Ільїн. До слабких сторін формаційного підходу він зараховує такі:

1) формаційний підхід дегуманістичний;

2) формаційний підхід схематичний. Не всі і не будь-які форми людського співжиття випливають з природи формаційних уявлень: а) трапляються випадки нетипові, які ніяк не вкладаються в п'ятичленку – „азіатський спосіб виробництва”, „антична формація” і т. д; б) є багато прикладів лакун в ніби обов'язковому постадійному проходженні народами саме п'яти фаз світової історії;

3) формаційний підхід не відповідає епістемологічно значимому критерію гомогенності. Девіаціями загальних місць теорії є: а) концептуальні винятки для дихотомії „базис – надбудова” у випадку перехідного періоду; б) оскільки виробничим базисом античності була праця не рабів, а вільних селян і ремісників, то ситуація античності прямо „випадала” з формаційних уявлень;

4) формаційний підхід есхатологічний. Кожний щабель суспільної історії позбавлений самодостатності: він лише віха на шляху до наступного;

5) формаційний підхід згладжує історію;

6) формаційний підхід як семантична конструкція вузький. Ідея визначального початку на інтервалі „завжди – всюди” в гносеологічному аспекті фіктивна. Насправді спостерігається взаємодія багатьох начал, які, залежно від обставин, проявляються по-різному. Априорне ранжування соціально-історичних параметрів за принципом „базисне – первинне, надбудовне – вторинне”, по суті, довільне. Відношення координації і субординації визначення історичного буття рухомі; їх упорядкування здійснюється локально, часто в обхід канонічним приписам – власний фактор у поліарних формаціях, емоційно-вольовий компонент в ситуаціях міжнаціональної ворожнечі тощо;

7) формаційний підхід допускає структурну ізоляцію генетично пов'язаних соціально-історичних таксонів. Ми занурені в стихію міжформаційної взаємодії, коли одні соціально-історичні спільноти підживлюють інші (античне суспільство цивілізованого Заходу – варварство східних країн; опозиція „Північ – Південь” в сучасності); відбувається взаємодія регіональних і світових політико-економічних систем (опозиція „Захід – Схід”; поворот до конвергенції).

В. Ільїн робить висновок, що формаційний підхід як

антисуб'єктивістська інтелектуальна традиція відіграв позитивну роль в методології соціального пізнання, але евристично він самовичерпався і нині не впливає плідно на гуманітарні пошуки [7].

Економічну обумовленість політичних змін, зокрема – демократизації доводять такі західні вчені, як С. Ліпсет, Р. Даль, Р. Арон та інші. На думку С. Ліпсета, наприклад, становлення демократичних інститутів залежить від рівня економічного розвитку та індустріального зростання [8]. С. Хантінгтон також вважає, що умовою демократизації є відносно високий рівень економічного розвитку. Він звертає увагу, що у двох третинах країн, які перейшли до демократії, показники ВВП на душу населення становили 300 – 1300 доларів (у цінах 1960 р.) [9].

Економічні фактори, безперечно, суттєво вплинули і на події в Україні. Декому здається дивним, що рух протесту виник не в період глибокої економічної кризи, а в період економічного зростання. Хоча відомо, що паралельно з поліпшенням матеріальних умов життя значно підвищуються очікування і зростають потреби. Причиною масових рухів може бути не лише незадоволення матеріальних потреб, але й незадоволення потреб постматеріальних. Дотримуючись монізму, лінійності, економічного детермінізму, не можна пояснити процеси, які відбуваються в українському суспільстві. Вивчаючи політичні зміни, умови збереження стабільності, науковці часто використовують контекстуалістичний і інституціоналістський методологічні підходи. Контекстуалістичний підхід передбачає вивчення впливу на політичні процеси зовнішнього середовища – духовних, культурних, соціальних, економічних факторів, а інституціоналістський – впливу факторів внутрішнього політичного середовища: існуючих в політичній системі інституційних механізмів, політичних інститутів.

Політичні зміни в Україні підготовлені факторами і зовнішнього, і внутрішнього середовища. Неофункціоналісти відзначають, що, вивчаючи політичні зміни, потрібно конструювати можливе співвідношення детермінант, враховувати взаємодію закономірного і випадкового. Пояснюючи політичні зміни, слід враховувати і „цілеспрямовану політичну волю”. М. Михальченко, зокрема, пише, що, комплексний і системний підходи до революцій як способу модернізації суспільства виявляються повноціннішими, якщо крім економічних, політичних та ідеологічних факторів трансформацій розглядатимемо також світоглядні, культурні, релігійні фактори тощо [10].

Влада завжди намагається „боротися” за збереження стабільності, проти радикальних політичних змін. Але будь-яка соціальна система, будучи відкритою, нелінійною і нерівноважною, у своєму розвитку проходить перехідні етапи нестабільності, і успішний досвід використання тих чи інших підходів до становлення нової системи суспільних відносин не може гарантувати сталого функціонування такої суспільно-політичної

системи в подальшому [11]. Проблеми стабільності у відкритих динамічних системах – це, перш за все, проблеми оптимального співвідношення адаптивних ресурсів системи і механізмів її самозбереження. Тільки їх баланс може забезпечити ефективне функціонування системи та її подальший розвиток. Водночас очевидно, що адаптаційні механізми системи не можуть компенсувати всі динамічні зміни як всередині системи, так і ззовні [12].

І. Лиханова досліджує дві тенденції розвитку суспільної системи. Вона пише, що в процесі свого існування соціальна система відчуває дві протилежні тенденції: з одного боку, це процеси дезорганізації, а з іншого – процеси самоорганізації і організації. Наростання внутрішніх проблем і протиріч робить суспільство несталим. Якщо суспільство перебуває у стані трансформації, суттєвої перебудови, то його несталий стан у певному розумінні неминучий. Якщо суспільство перетворюється, то воно не може бути стабільним в тій же мірі, як до цього [13]. Внутрішня нестабільність соціуму може викликатися не тільки зростанням економічних проблем, але й змінами, що відбуваються в соціальній структурі суспільства [14]. На думку І. Лиханової, одним із найважливіших напрямків політологічних досліджень має стати дослідження критичних показників політичної стабільності, перевищення яких під впливом агресивних впливів може послабити, а то й порушити сталість політичної системи, викликати дестабілізуючі фактори політичного процесу [15].

Стабільність зберігається завдяки балансу інтересів соціальних груп. Дестабілізація визначається часто як порушення політичних зв'язків і відносин, способів політичного регулювання суспільного життя, які вже склалися [16]. І. Лиханова виокремлює такі дестабілізуючі фактори, як загострення протиріч між владою і народом; посилення відчуження владних структур від суспільства і зростання недовіри до них; незадоволення політикою регулювання доходів різних груп населення, що призводить до різкої поляризації; зниження життєвого рівня населення і зростання безробіття; різні прояви політичного екстремізму; низька ефективність національної політики, зростання міжнаціональних і міжрегіональних конфліктів; етноконфесійні конфлікти; хвилі масової міграції; занепад панівної ідеології і моралі; зростання злочинності тощо [17]. Слід враховувати, що ці фактори призводять до політичної дестабілізації за певних умов. По-перше, щоб виникли активні масові настрої, більшість населення має сприймати ці умови як нестерпні. По-друге, має існувати готовність до дій. Тобто повинні поєднуватись об'єктивні фактори з певним їх суб'єктивним сприйняттям і особливостями політичного суб'єкта. На це, зокрема, вказував В. Ксенофонов.

Проблема нестабільності пов'язана з проблемою дезорганізації. О. Ахієзер відзначає, що дезорганізація завжди несе в собі небезпеку переходу певної межі безповоротності, сповзання до розпаду і катастрофи.

Водночас існує певний необхідний рівень дезорганізації, без якого суспільство не може існувати. Цей рівень – необхідний елемент конструктивного напруження, умова підтримки певної атмосфери тривожності, настороженості, побоювань, страху. Певний рівень дезорганізації необхідний для прояву життєво важливих інновацій [18].

В умовах радянського тоталітарного режиму „викриття ворогів” народу і розправа з ними сприяли згуртуванню населення навколо політичної еліти. При нагнітанні страху, формуванні уявлень про внутрішню загрозу влада виступала в ролі захисника і рятівника. Щоб зберігалась стабільність в суспільстві, потрібно переконати громадян, що, незважаючи на серйозну небезпеку, влада здатна гарантувати мир, захистити життя. Але при цьому важливо не викликати панічних настроїв. Ця „політична гра” ведеться за певними правилами, з використанням певних технологій. Порушення їх може призвести до неочікуваних настроїв.

В демократичному суспільстві – інші основи стабільності та інші технології її забезпечення.

В західній політології існують різні підходи до визначення стабільності. Стабільність розглядається як неіснування в суспільстві реальної загрози нелегітимного насилля або наявності в державі можливостей, які дозволяють в кризових ситуаціях впоратися з нею; неможливість спалаху громадянських війн або інших форм військових конфліктів (мінімальна стабільність); здатність демократичних структур швидко реагувати на зміну суспільних настроїв; стабільність є функцією демократії, що включає участь громадян в управлінні державою через інститути громадянського суспільства (демократична стабільність); стабільність розглядається як функціонування одного уряду протягом тривалого часу; стабільність в демократичних країнах пов'язують з конституційним порядком; стабільність розглядається як наслідок існування легітимності влади; стабільність розглядається як відсутність структурних змін в політичній системі або як наявність здатності управляти ними; стабільність як баланс політичних сил [19]. Деякі з наведених визначень можуть бути використані для характеристики стабільності і в демократичному, і в недемократичному суспільстві (наприклад, неможливість нелегітимного насилля, громадянських війн, функціонування одного уряду протягом тривалого часу тощо). Але лише в розвинених демократіях стабільність пов'язується із здатністю системи швидко адаптуватися до змін, врегульовувати конфлікти, а не придушувати їх.

У XX столітті з'явилися нові форми соціального маневрування. Вони дозволяють зменшити загрозу руйнування системи найменш соціально захищеними класами, послабити вплив антисистемних партій. Стабільність зберігається завдяки балансові інтересів різних соціальних груп, „гри з ненульовою сумою”. Ю. Левада вважає, що стабільною

правомірно вважати суспільну систему, здатну до відтворення, саморозвитку, до опору руйнівним впливам, до спадкоємництва і оновлення людського потенціалу владних та інших інститутів [20].

Політична система України наприкінці 2004 року перебувала в стані крайньої нестабільності. В цей час, який можна визначити як період біфуркації, відбувався вибір моделі і напрямку подальшого соціального розвитку.

Слід відзначити, що боротьба різних соціально-політичних сил і тенденцій розвитку в Україні не завершилась. Характер її перебігу залежатиме від дій влади, від того, чи буде (і як швидко) досягнуто суспільної згоди. Завершення „демонстративної” фази конфлікту, для якої характерне відкрите протистояння, зіткнення, не означає завершення конфлікту. Конфлікт може перейти в „агресивну” і „батальну” фази, які небезпечні тим, що на цих етапах його розвитку формується „образ ворога”. Після того, як „образ ворога” сформувався, досягти згоди учасникам конфлікту дуже важко. Щоб одержати перемогу, сторони конфлікту можуть використовувати будь-які засоби.

Дії учасників конфлікту можуть бути різноспрямованими через різну мотивацію політичної активності. Латентний конфлікт цінностей і ідентифікацій перетворюється на відкритий конфлікт.

В Україні виник багатополосний конфлікт – між групами всередині політичної еліти, між політичною елітою і народом. Цей конфлікт є багатofункціональним: він виконує матеріальну і духовну функцію (відіграє роль стимулятора змін в духовній сфері); сигнальну (засвідчує певний стан суспільства) та інформаційну функцію; функцію диференціації (під впливом конфлікту відбувається процес соціальної диференціації); функцію розподілу і об’єднання (конфлікт розділяє людей з різними поглядами на групи, разом з тим об’єднує навколо певних точок зору); функція інтеграції і дезінтеграції (конфлікт об’єднує людей із спільними інтересами, а з протилежними – роз’єднує).

Поки що важко визначити, позитивну чи негативну функцію виконує існуючий в Україні конфлікт.

Вважається, що конфлікт відіграє позитивну роль, коли приводить до розрядки напруженості між антагоністами, до прогресивних змін в суспільстві, формування соціальної рівноваги. Негативну ж функцію конфлікт виконує, коли приводить до розколу суспільства, відкидає його назад у розвитку.

Нині поступово зменшується напруга в суспільстві. Політичні партії, які ще недавно здавались безкомпромісними конкурентами в боротьбі за владу, підтримали програму дій новосформованого уряду. Хоча кількість громадян України, які вважають владу нелегітимною, досить велика. Це свідчить, що політики прагматичніші, ніж їх послідовники.

Розв’язати політичний конфлікт, в який втягнуто багато людей, важко,

але можливо. Очевидно, простіше розв'язати конфлікт інтересів і дуже складно – конфлікт цінностей та ідентифікацій.

Розв'язання конфлікту вимагає виявлення його причин. Причиною виникнення руху протесту було нагромадження незадоволення протягом ряду років, а також формування готовності і здатності до активних дій. Українські соціологи, зокрема Н. Паніна та Є. Головаха, вказували на існування соціального відчуження, дезінтеграції, а ці фактори є одними з основних, що обумовлюють виникнення соціально-політичних рухів. У високоінтегрованому суспільстві, суспільстві з слабкою мірою відчуження між групами соціальні рухи виникають рідко. Західні вчені вважають головною особливістю соціально-політичних рухів критичне ставлення до існуючого політичного порядку. Мета цих рухів полягає у зміні соціальних, економічних, політичних умов життя, які, на думку їх учасників, є несправедливими.

Соціально-психологічні причини виникнення акцій протесту, соціально-політичних рухів, політичних змін є одними із основних. Соціально-політичний рух в Україні (коаліція „Сила народу”) характеризується соціальною гетерогенністю – в ньому брали участь представники різних соціальних груп (середній клас, інтелігенція, студентство і т. д.).

Російський вчений В. Ачкасов погоджується з тими дослідниками, які вважають, що найважче простежити процес модернізації соціальних відносин, суспільної свідомості, змін їх „якості” [21]. На його думку, російське суспільство демонструє надзвичайну сталість якості і традиційної свідомості навіть в умовах найрадикальніших змін. „Наздоганяюча” модернізація створює в Росії лише „острови сучасності” в переважно традиційному суспільстві. Вони можуть бути навіть локалізовані географічно [22].

Ситуація в Україні в дечому подібна, а в дечому зовсім інша, ніж нинішня ситуація в Росії. Донедавна було дуже багато спільного в темпах, характері змін. Це й не дивно, адже Росія і Україна тривалий час належали до однієї держави, культура більшості населення обох країн формувалась під впливом православної віри, тоталітаризм формував один і той же тип людини – залежної від держави, пасивної, покірної. Але нині виявилась суттєва різниця між українським і російським народом. У першу чергу – в політичній культурі. Українське суспільство сьогодні більш політизоване, ніж російське.

Політичні події кінця 2004 року ознаменували новий етап демократизації українського суспільства. Його можна назвати „продовженим” демократичним транзитом. Ні в роки перебудови, ні в перші роки становлення незалежної держави політична активність громадян України не була такою високою. Донедавна вважалось, що більшість українських громадян пасивна, не здатна контролювати владу,

захищати свої права. Справді, соціологічні дослідження, що проводились протягом кількох останніх років, засвідчували, що домінуючою в Україні є підданська політична культура. Більшість громадян, хоч і цікавилась політикою, але не готова були взяти активну участь у політичному житті. Тому зрозуміло, чому настільки висока політична активність громадян під час президентських виборів стала несподіваною не тільки для влади, але й для частини вчених.

Слід визнати, що хоча українські вчені й передбачали можливість масових соціальних виступів, але вони не змогли спрогнозувати такого швидкого формування руху протесту, як і не змогли спрогнозувати, що президентські вибори можуть привести до появи явищ, небезпечних для соборності держави. Російський вчений В. Сергеев пише, що за певних обставин в суспільстві відбуваються раптові трансформації, які змінюють найважливіші параметри соціальних структур. Нині, на його думку, ще не створено моделі, які б дозволяли описувати подібні процеси достовірно. В. Сергеев вважає, що функціональні моделі (революцій різного роду) не спроможні „схопити” природу стрибкоподібної зміни масової свідомості [23]. Справді, важко пояснити виникнення масових акцій протесту в Україні – країні, яка вважалась однією з найконсервативніших і найстабільніших пострадянських країн.

Стрибкоподібна зміна масової свідомості в Україні проявилась, у першу чергу, в тому, що було зруйновано низку дуже стійких стереотипів, які сформувались при тоталітаризмі і передавались від покоління до покоління: „Від нас нічого не залежить”, „Ми нічого не зможемо змінити”, „Як вирішить влада, так і буде”. Якщо на початку 1990-х років перетворення в суспільстві зумовлювалися процесами, що відбувалися всередині еліти, то нині до цих процесів прилучилась велика кількість людей, що дає можливість констатувати виникнення активних масових настроїв. В. Сергеев пропонує при аналізі політичних змін враховувати не лише інституційну структуру суспільства, але й „двохрівневість” знання. На його думку, крім формальних правил, що обумовлюють і обмежують людську поведінку, існує великий об’єм знання неформального. Ці знання коріняться в глибинах психіки. В. Сергеев вважає, що раціональний вибір обмежений. „Якщо вибір правил поведінки є предметом раціональної оцінки, то як пояснити масову підтримку революційних трансформацій, що ведуть до настільки ж масового погіршення соціальних умов існування?” [24]. Вчений вказує на „парадокс змін” – раціональні модифікації формальних соціальних інститутів не зачіпають глибинного „мовчазного знання”, що становлять їх основу. Разом з тим, без модифікації формальних правил не може виникнути та конструкція „мовчазного знання”, яка повинна такі зміни підтримувати [25]. „Мовчазне знання” людини формується під впливом власного життєвого досвіду. Щоб таке „знання” виникло, людина, перш ніж

визначиться у своєму ставленні до змін, має пристосуватись до нових умов, що виникли в результаті реформування соціальних інститутів, соціалізуватися. Емпірична свідомість хоч і вважається нижчим рівнем політичної свідомості, але вона в значній мірі визначає політичну поведінку індивіда. Українські громадяни нарешті здобули власний досвід участі в політичних акціях. Тільки власний досвід дозволяє усвідомити інтереси.

Щоб добитися реалізації основної мети масового руху в Україні – верховенства права, демократизації – необхідно реалізувати певні проміжні цілі. Важливим завданням є формування сталої більшості народу, яка б свідомо боролась за верховенство права і демократичні перетворення. Масовий рух створює особливу напруженість в суспільстві – за таких обставин важко залишатись осторонь подій. Він сприяє швидкій зміні консервативних поглядів, стереотипів, переконань, сприяє формуванню у людей власного політичного досвіду. Мобілізація і згуртування політичних сил, залучення до руху необхідної кількості політично активних сил для здійснення демократичних перетворень є одним з основних завдань політиків-реформаторів. Взаємовідносини класів, соціальних груп, політичних партій під час масових виступів дуже швидко змінюються. В умовах кризи ініціатива меншості може призвести до зародження масового руху.

Виокремлюють перехідні форми і типи демократичних перетворень. Мирний шлях передбачає багатетапність розвитку політичного процесу, він не є лінійним. Так, люстрація, по суті, є недемократичною процедурою формування еліти, бо передбачає „заборону на професію”. Проте в деяких країнах, зокрема, в Чехії, вона сприяла переходові до консолідованого демократичного режиму: було усунуто від влади тих, хто протидіяв цьому. Хоча в інших країнах наслідки люстрації можуть і не бути такими. Це залежить від багатьох факторів, у тім числі й від наявності необхідної кількості професійних, висококваліфікованих управлінців, якими можна було б замінити тих, хто за старого режиму зловживав владою, порушував закон, принципи демократії.

Труднощі на шляху демократичного транзиту:

1) перехід до якісно нової системи законності. Тільки тоді демократичний транзит буде успішним, коли всі усвідомлять, що демократія передбачає суворе дотримання законів, визнання певних правил поведінки тощо. Ще Аристотель попереджав, що демократія, котра не базується на законах, є однією з найгірших форм правління. Платон вважав, що народ, стомившись від такої демократії, приводить до влади тирана;

2) труднощі, пов'язані з реалізацією програми економічних перемін. Серед переможців у боротьбі за владу є різні політичні сили – помірковані і радикальні. Радикали пропонують переглянути питання приватизації багатьох підприємств, а це може загострити політичну обстановку і

спровокувати політичну кризу;

3) проблеми, пов'язані із стратегією класових і політичних союзів. Програма дій, розроблена політичною елітою, може зруйнувати ту коаліцію, яка виникла в період масових акцій протесту; потрібен пошук спільних, об'єднуючих інтересів.

Вибори закінчились, і нині для того, щоб зменшити соціальний ризик, потрібно досягти консенсусу. Консенсус – це згода більшості суспільства щодо найважливіших аспектів соціального порядку, наявність певної системи цінностей і норм, що об'єднують суспільство і забезпечують його сталий розвиток. Повинна бути згода щодо кінцевих цілей розвитку, правил гри, процедур вирішення спірних питань, урядових структур і політики держави.

Слід враховувати, що масові політичні рухи мають соціально-психологічну основу. Велику роль відіграє політична психологія – почуття, настрої, що виникають під впливом політичної дійсності. Виникненню рухів передують нагромадження певних почуттів – тривоги, відчуття того, що ті, хто керує державою, байдужі до проблем громадян, відчуття незатребуваності, марності зусиль тощо. Це породжує незадоволення умовами життя і бажання щось змінити. Вибори, якщо вони справедливі, показують основні тенденції в розвитку політичних настроїв, політичної свідомості.

Отже, рухи протесту не виникають раптово. Щоби сформувався соціальний рух, потрібні певні умови. В основні соціальних рухів лежить конфлікт.

В Україні конфліктна ситуація існувала тривалий час. Але не завжди така ситуація переростає у відкрите протистояння. Для цього потрібні лідери – ініціатори відкритої боротьби за певні права, а також нагода, що виконує роль спускового механізму. Вибори Президента України 2004 року якраз і стали такою нагодою. Крім того, на момент виборів з'явилися політичні лідери, спроможні об'єднати і мобілізувати на активні дії великі групи людей. Соціальна несправедливість, незадоволення умовами життя, статусна невизначеність вважаються основними умовами виникнення масових соціальних рухів. Нині українським вченим належить визначити характер політичних змін, які відбулися на чотирнадцятий рік незалежності, а також відповісти на запитання, чи сприяють ці зміни формуванню суспільства сталого розвитку.

Отже, політичні зміни є необхідною умовою існування політичної системи, її розвитку. Зміни можуть носити різний характер. Революційні зміни ведуть до порушення сталості розвитку, тобто до докорінної зміни політичної системи. Порушення стабільності не завжди становлять загрозу для сталості розвитку, а тільки тоді, коли порушення є системними, тобто проявляються у всіх сферах. В Україні відбулися суттєві зміни і в структурі інтересів, і у виборі форм реалізації інтересів. Це може

породжувати конфлікти, а тому дуже важливо поєднати динамічність розвитку із збереженням необхідної міри сталості.

Література:

1. **Дегтярев А. А.** Основы политической теории. – М.: Высшая школа, 1998. – С. 88.
2. **Ильин М. В.** Ритмы и масштабы перемен. О понятиях „процесс”, „изменение” и „развитие” в политологии // Полис. – 1993. – № 2. – С. 58, 60.
3. **Галкин А. А.** Стабильность и изменение сквозь призму культуры мира // Полис. – 1998. – № 5. – С. 119 - 120.
4. Там само. – С. 120.
5. **Ильин М. В.** Ритмы и масштабы перемен. О понятиях „процесс”, „изменение” и „развитие” в политологии // Полис. – 1993. – № 2. – С. 60.
6. Див. **Політичний енциклопедичний словник.** – К.: Видавництво „Генеза”, 1997. – С. 293, 298.
7. **Ильин В. В.** Политология. – М.: Книжный дом „Университет”, 1999. – С. 12 - 15.
8. **Липсет С. М., Кен-Рюн С., Торрес С.** Сравнительный анализ социальных условий, необходимых для становления демократии // Международный журнал социальных наук. – 1993. – № 3. – С. 5, 9.
9. **Хантингтон С.** Будущее демократического процесса: от экспансии до консолидации // Мировая экономика и международные отношения. – 1995. – № 6. – С. 88.
10. **Михальченко М.** Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич - Київ: ВФ „Відродження”, 2004. – С. 63.
11. **Володенков С. В.** Модели динамики политических процессов в условиях переходного периода // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 1999. – № 6. – С. 45.
13. **Лиханова И. В.** Дестабилизирующие факторы политического процесса и национальная безопасность: современный теоретический дискурс // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 2004. – № 3. – С. 59, 60.
14. Там само. – С. 60 - 61.
15. Там само. – С. 64.
16. Див.: **Макеев А. В.** Политика и безопасность. – М., 1998. – С. 64.
17. **Лиханова И. В.** Цит. праця. – С. 63.
18. **Ахиезер А.** Дезорганизация как категория общественной науки // Общественные науки и современность. – 1995. – № 6. – С. 43, 45.
19. Див. **Макарычев А. С.** Стабильность и нестабильность при демократии: методологические подходы и оценки // Полис. – 1998. – № 1. – С. 149 - 158.

політичні інститути і процеси

політичні інститути і процеси

20. **Левада Ю. А.** Стабильность в нестабильности // Общественные науки и современность. – С.2003. - № 5. - С. 10.
21. **Ачкасов В. А.** Россия как разрушающееся традиционное общество // Полис. – 2001. - № 3. – С. 83.
22. Там само. – С. 84.
23. **Сергеев В. М.** Как возможны социальные изменения? Прологомены к статистическим теориям социальных сетей // Полис. – 2001. - № 6. – С. 29.
24. Там само. - С. 30.
25. Там само. – С. 29.